

Zbornik
Instituta za kriminološka i
sociološka istraživanja
2006 / Vol. XXV / 1-2 / 107-116

Originalni naučni rad
UDK: 316.37:177.1
316.62:342.7
37.06:364.63

ZA DOSTOJANSTVO NASTAVNIKA

Branislava Knežić
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Tekst koji sledi je pokušaj obraćanja pažnje na one koji su nepravedno postali predmet najrazličitijih oblika verbalnog, a ne retko i fizičkog nasilja. A to su nastavnici. Bespravno kršenje njihovog profesionalnog pa i ljudskog dostojanstva od poodavno pljušti na sve strane. Bojimo se da, kada, ne bez razloga strepimo za živote i prava đaka, zaboravljamo one (vaspitače, učitelje, nastavnike i profesore) koji su njih, pa i nas, bar opismenili.

KLJUČNE REČI: pravo na život / dostojanstvo / nastavnici / nasilje

Odgovoriti u naslovu zadatom problemu značilo bi uzvratiti dostojanstvu onih koji nude najbolji deo sebe svima. O onima, koji na silu prekravaju njihov profesionalni zavičaj a koje pravo i pravda često mimoilazi, trebalo bi ozbiljnije da se pozabavi društvo i društvene nauke (pogotovo pravo, psihologija, pedagogija, sociologija i njima srodne discipline).

Pitanjima koja će uslediti, pokušaćemo da skrenemo pažnju struci i nauci da i ta vrsta nasilja postoji (ugrožavanje prava na život i ljudsko dostojanstvo nastavnika) i svakodnevno prati one koji to najmanje zaslužuju.

Pitajući se: Šta je život i s kojim pravom ga neko prikraćuje i oduzima pojedincu? O čemu je reč kada govorimo i radimo ono u šta ni sami ne verujemo? Da li kako i koliko se može biti čovek-čitaj sačuvati ljudskost u sebi? Da li živeti, još uvek, znači – biti - a ne samo biološki postojati? Kako pravo na život razlučiti od prava na dostojanstvo? na izvestan se način sučeljavamo sa propitivanjima i mogućim retoričkim odgovorima. Postoji li život bez pitanja i odgovori bez sumnji?

U skladu sa prirodnim pravom¹, pravo na život i pravo na ljudsko dostojanstvo² su bezuslovni i ne može se njima trgovati ni nagađati i ne mogu se odvajati a pogotovo ne suprotstavljati. Pravo na ljudski život dotiče i bilo koje misleće stvorenje.

Da li smo se toliko srodili s nasiljem i gotovo svakodnevnim ubistvima da je život toliko pojeftinio pa neretko i pred najtežim zločinima zatvaramo društvene, naučne i ljudske "oči", kao da se to dešava nekom drugom ili kao da će nam neko drugi razrešiti naše zapretane probleme?

Najlakše se sakriti u mrak iza nerazumevanja suštinskih problema života i ljudskih prava i bezupitno prihvatiti zardale vrednosti umišljenih moćnika s početka trećeg milenijuma ili tražiti utočište u drogama, alkoholu, TV sapunicama, različitim prorocima i vidovnjacima. Ili po onoj već svima dobro znanoj Dostojevskog "Ako Bog ne postoji, sve je dopušteno".

---

¹ Ovde bi možda bilo zanimljivo polemisati sa samim terminom – prirodno pravo jer, nama koji nismo pravници, izgleda da je upotreba pojma – pravo - kao društvene tvorevine, jedino i moguća u tom kontekstu.

² Pravo na život i ljudsko dostojanstvo proklamovano je najvažnijim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i pravno zaštićeno krivičnim zakonodavstvima savremenih zemalja počev od Univerzalne deklaracije o pravima čoveka, Rezolucija Generalne skupštine UN br. 217 ADP, od 10.12.1948, zatim Ljudska prava, međunarodni dokumenti, Centar marketing, beograd, 1993 do Evropske konvencije o ljudskim pravima, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1996, međutim u savremenim uslovima ili bolje reći neuslovima često dolazi do ugrožavanja datih prava. U ovom tekstu – pravu na život i ljudskom dostojanstvu prišli smo sa aspekta šireg od krivično-pravnog. Pitamo se, zajedno sa čitaocem - šta je život bez dostojanstva ili dostojanstvo bez mogućnosti za dostojan život.

Gramzivost za novcem, kao merilom svih vrednosti i zaborav onoga po čemu jesmo (ljudi) narušava sistem vrednosti i ono što je najvrednije u čoveku.

Veliko je pitanje koliko bi i Miljanov u našem (ne)vremenu mogao za beležiti "primera čojstva i junaštva" odnosno ono što bi mi danas preveli kao ljudsko dostojanstvo. Koliko li je onih pravih dostojnika koje život, za inat nakaznosti vremena, nije pregazio, teško je reći.

Petnaestak proteklih godina, sa svim nedaćama i potresima, koji su razrovali naše društvo, kako u političkom i ekonomskom, tako i u moralnom pogledu ostavilo je duboke tragove i pečate u svim aspektima života. Često, čak i laici, raspravljaju o raspadanju i potpunom rasulu vrednosti, o razgrađenom ili rasturenom starom vrednosnom sistemu i novom kome se s razlogom nadamo!

Jovan Đorđević, koji se dugo profesionalno i naučno bavi, između, ostalog problemima moralnog vaspitanja, ukazuje da je, kod nas, u proteklom periodu došlo do "svojevrzne vrednosno-moralne praznine" pri čemu svakodnevni negativni primeri i ponašanja u vidu laži, korupcije, ubistava, podmićivanja, ucena i sl. porazno deluju na moral u društvu. A moralna kriza je naglašava autor: "stanje u društvu tokom koga veliki broj ljudi, iz jednog ili drugog razloga, gubi osećanje o tome šta je pravedno i što ih dovodi u zabunu da postupe na ispravan način. Kada ljudi ne znaju kojih vrednosti i načela treba da se pridržavaju, kada nisu sigurni kako da primene sopstvene moralne vrednosti i načela na načine življenja i na pojedine konkretne situacije, suočavamo se s krizom moralne prirode".³ Prisetimo se i određenje Maxa Webera da: "Dostojanstvo ličnosti zasigurno počiva na činjenici da za nju postoje vrijednosti prema kojima usmjerava svoj život"⁴ Reč je o najvišim životnim vrednostima koje određuju naše delovanje i daju smisao i značenje životu.

---

³ Đorđević, J. (1995), Društvena kriza, moralnost i škola, u : "*Moralnost i društvena kriza*", Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, str.159-168.

⁴ Weber, M. (1989), *Metodologija društvenih nauka*, Zagreb, Globus, str.26.

ŠTA JE DOSTOJANSTVO?

Prividna lakoća poimanja i još češća (zlo)upotreba pojma – dostojanstvo stvara lažan utisak da je tu sve jasno. Uprkos čestoj upotrebi pojam dostojanstvo i dalje poprima različita značenja i od brojnih primera - primer eutanazije je najbolji dokaz razilaženja u njegovom shvatanju.⁵

Rečnički gledano dostojanstvo je izvedeno iz latinskog izraza – dignitas i označava: dostojanstvo, dostojanstvenost, ugled. Za očekivati je da, bar, u svakodnevnoj upotrebi ima uvek pozitivno značenje, (uostalom kako i u tekstu stoji) ono nije bilo gde nego u nama samima.

To je nešto što, valjda, niko zdrav ne osporava jer je priraslo smislu i nameni ljudskog života.

Pravo na život utemeljen na čestitosti, uzdignutosti, otmenosti, kičmenosti, gospodstvu, džentlemenstvu, pravdoljubivošću, neustrašivošću, poštenju, ljudskošću, čašću, plemenitošću su čovekov početak i kraj. Najteže je naći sebe u sebi – spoznaj samog sebe zavapio je, niko drugi nego Sokrat, a bar je on bio oličenje moralnih vrлина: “mudrosti, skromnosti, trezvenosti, umerenosti, pravičnosti, hrabrosti, nesavitljivosti, zastupao je čvrstu zakonitost nasuprot tiranima, daleko je bio od gramzivosti i vlastoljublja”.⁶

Biti ono što jesi, a ne ono što misliš da jesi, ne treba ti više. Poštovati sebe i druge, susresti se sa sobom i drugima čini suštinu bitisanja. Čist obraz i mirna savest ne podnose valjanje u blatu, (ne)učtivu sebičnost i hladnu ravnodušnost ni zbog kakvog spoljašnjeg ukrasa i naduvanog bogatstva. Bleštavilo vanjske forme bez unutrašnjosti protivi se ljudskosti.

“Obraznost” ne trpi: snishodljivost, kukavičluk, poltronstvo, podaništvo, oholost, siledžijstvo i nasilništvo. A takva iskušenja su svakodnevna!

---

⁵ Za pristalice eutanazije skratiti život nekom, ko je usled bolesti ,izgubio svaki smisao i dostojanstvo je i pravno dozvoljeno dok za protivnike niko nema u ime ljudskog dostojanstva odlučivati o životu druge osobe. Primera različitog značenja i shvatanja dostojanstva i postupaka u ime istog dalo bi se, još, navesti (heroja-lažnih heroja, ratnih zločinaca ili podvižnika i sl.)

⁶ To su reči Hegela u: Platon (2004) *Odbrana Sokratova*, Beograd, Dereta, str.114.

Sve što se može reći za čoveka može biti deo dostojanstva a ono je kamen temeljac puta ka sebi tj. ostvarenje ljudskog u sebi. Ako u onome što čovek radi nema – njega - onda je to samo "šarena laža", igra sa samim sobom i nedostojno izigravanje višeg od onog što pojedinac jeste.

Doslednost u ponašanju omogućuje i svedoči o predviđanju bar onoga što je i što bi, metodologiji posvećeni, rekli verovatnog u prepoznavanju nekoga.

NASILJE NAD NASTAVNICIMA⁷

Nasilje u školama nije samo ozbiljan vaspitno-obrazovni problem nego društveno besprimerno potcenjivanje onih bez kojih škole nema i nikad je neće biti (društveno nipodaštavana a materijalno ponižena, da ne kažemo osramočena profesija)⁸. Nepriličan odnos društva i potrošačka pohlepa uzvišenost učiteljskog podvizništva je spustila na samu granicu ljudskosti⁹

Nasrtanje na njihov časni poziv, obično, brzo i lako zaboravimo. Ugrožavaju ih roditelji, učenici, studenti i bojimo se, da je došlo dotle da vlada zakon jačega. Ne kažemo da su uvek u pravu¹⁰ ali se priklanjamo rečima akademika Tadića da: "uzurpacija i "pravo jačega" ne mogu biti priznati kao principi, a ljudsko dostojanstvo jest i mora biti upravo genuini princip svakog umnog prava".¹¹ Ne retko, roditeljsko i đačko

---

⁷ Nastavnik – upotrebljavamo kao simbol za vaspitače, učitelje, nastavnike i profesore.

⁸ O univerzalnim ljudskim pravima u pedagoškoj teoriji i u vaspitno-obrazovnoj praksi govori Stojakov i upozorava da je "Poziv prosvetnog radnika već dugo društveno i materijalno neadekvatno vrednovan. To se odražava ne samo na selekciju i kvalitet kadra nego će se društvo uskoro suočiti i sa nedostatkom ovog kadra" u: Stojakov, S. (1995), Refleksije društvene krize na sistem moralnih vrednosti u vaspitanju, "moralnost i društvena kriza", Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, str.182-183.

⁹ Đaci primećuju potplaćenost i poniženost nastavnika i u njihovim dotrajalim automobilima i zastarelim mobilnim telefonima (jer za njih je to znak moći) ili nefirmiranoj odeći. Često je i to dovoljan povod za surovo izivljavanje.

¹⁰ Ako je nastavnik kriv srest će se sa zakonskom ili moralnom odgovornošću.

¹¹ Tadić, Lj. (1996), *Filozofija prava*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str.22.

bezumlje, bahatost i nasilništvo prema nastavnicima kao da najbolje svedoče o njihovom društvenom, pa i državnom (ne)ugledu.¹² A jednako tako stara koliko i mudra kineska poslovice : “On je moj učitelj samo jedan dan, ali dužnost mi je da ga poštujem kao oca celog života” u našem nesvitanju nema zavičajnosti, nije se odomaćila. Oni koji se hrane kojekakvim koncentratima i napajaju nasiljem, danas bez stida i zamora, olako prisvajaju pravo jačega i svoju moć ispoljavaju na onima koji ni od koga ne traže odbranu. O tome, ne retko, svedoče nasilništva kojima “overavaju” poniženja i nadmoć nad onima koji im silom ne smeju, ne mogu i neće uzvratiti.

Kako da se nazovu takvi postupci i ponašanja? Ucena? Ugrožavanje “golog” života? Napad na ljudsko dostojanstvo? Ta tamna strana života savremenog čovečanstva pokazuje porast surovosti i u školama pa učionice i školska dvorišta pretvara u “arene” gde ponašanja pojedinaca (hoćemo da verujemo da su samo pojedinci) vodi moralnoj pogibiji svakog ljudskog bića a nastavnike da i ne pominjemo. Na nasilje u školama, na žalost u proteklih nekoliko godina, sve više nas upozoravaju smrtni slučajevi i teške telesne povrede dece i omladine. Smatramo da je to veliki kako društveni tako i naučni problem koji iziskuje višedimenzionalno i multidisciplinarno istraživanje. Jasno je, da se nasilje nad nastavnicima niti može niti treba razmatrati van celokupnog nasilja u vaspitno-obrazovnim institucijama. Stoga, ne pominjanje nasilja nad i među učenicima, u ovom prilogu, ne znači našu nebrigu ili nesvesnost težine tog društveno-naučnog problema. Naprotiv!

Šta činiti da se zaustavi taj bezdan? Delotvorno bi bilo primeniti znameniti Kantov – kategorički imperativ – “Delaj samo po onom pravilu za koji istovremeno možeš želeći da postane univerzalni zakon”.

---

¹² Nedeljković, M. (1995), Škola kao činilac morala u: “*Moralnost i društvena kriza*”, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, str.191-192. ističe da je “Škola posebno u aktuelnim društvenim uslovima, činilac morala i mera u kojoj ima adekvatnu strukturu i sadržaje programa vaspitno-obrazovnog rada; stručno i pedagoški osposobljene nastavnike sa pozitivnim stavom prema vaspitnom radu; organizovan i pedagoški vođen vaspitno-obrazovni rad. razvijenu saradnju sa roditeljima i društvenom sredinom kao i potrebne materijalno-tehničke uslove za rad”. Pitamo se koliko od navedenog funkcioniše i postoji u našim uslovima?

Ali ako zataškavamo probleme nasilništva prema nastavnicima onda prikraćujemo njihove profesionalne i ljudske namene i namere i naš "pogled" na sagledavanje sumorne stvarnosti, a ona je samo takva. Možda je krajnje vreme da se naučno pozabavimo nasiljem đaka i roditelja prema nastavnicima i to ne samo fizičkim (koji podrazumeva primenu sile pretnjom ili pritiskom) nego i najrazličitijim oblicima verbalnih prijetnji, vređanja, izrugivanja, telefonskih maltretiranja, psovanja ...

Da navedemo nekoliko primera za koje smo čuli (jer o tome se čuti kao da je strogo poverljivo) ili pročitali. Ne tako davno jednog batinama unakaženog vaspitača beogradskog đачkog doma, inače blistavog vaspitača, utešio je jedan njegov prijatelj pedagog rečima – "Prihvati to fizičko i ljudsko poniženje kao da te june rogom ubolo". Primio je to kao kliničko-psihološko isceljenje odnosno pravdu iako mu je bilo blizu ono da uzme pravdu u svoje ruke. (Udarci i modrice po telu su izbledele ali one po duši vaspitača dogorevaju sporije od njegovog života).

Ima i surovijih primera i svako ko čita ove redove, nažalost, zna ih više od nas i što ćemo ih navesti. Mas-mediji, lična svedočenja ili ispovedanja znanih izvori su prepoznavanja ovovekovne pogubnosti ljudskosti i potonulog morala.

Nasilje majke, profesorke jedne gimnazije, nad nastavnicom u osnovnoj školi zbog jedinice njenog sina nije samo ugrožavanje prava na dostojan život već daleko više. To je sunovrat roditeljstva a posebno zaborav profesije.¹³ Nisu ova dva primera usamljena i naredni govori o nasilju majke nad profesorkom u jednoj beogradskoj osnovnoj školi zbog slabe ocene.¹⁴ Da nisu nasilne samo majke pokazuju i očevi koji tuku i vređaju nastavnike, uglavnom, zbog loših ocena, kako u Beogradu tako i u unutrašnjosti Srbije.¹⁵

---

¹³ "Novosti", dnevni list, Beograd, 7.06.2005. Majka jednog učenika teško pretukla nastavnika u školi.

¹⁴ "Politika", dnevni list, Beograd, 4.06.2005. ...majka jednog učenika pretukla profesorku a da zaprepasćenje bude veće druga majka je navijala "časteći" je najpogrdnijim rečima. Profesorka je "završila" u Urgentnom centru.

¹⁵ "Novosti", dnevni list, Beograd, 20. 05. 2004. Otac brutalno pretukao nastavnika u školi.

Iako izgleda da je uzrok nasilja nad nastavnicima uspeh i loše ocene, pogotovo pred kraj školske godine, poznata su i (ne)dela od strane državnih organa¹⁶. Različiti oblici nasilja u školama, zasigurno, odražavaju stanje i atmosferu u samom društvu.

Postoje propisi¹⁷ kojima se nastavnici mogu zaštititi od takozvanih nestašnih đaka iako im kazne, najčešće, budu ublažene ukorom ili preseljenjem u drugu školu. Da li se i kako mogu spasiti od domašaja roditelja – nasilnika, koji olako uzimaju pravo u svoje ruke.¹⁸ Poražavajuće je stanje, ako su svi, sem policije, nemoćni u takvim ne/prilikama.

Nije nam za utehu ali nismo ni usamljeni niti najgori u tome. Svet nas obaveštava¹⁹ od istoka, zapada, severa i juga, bez da ih sada i ovde navodimo, o nečuvenim nedelima đaka, roditelja, prava i pravde prema onima koji su, bar, zaslužili tu pamet koju običavamo da zovemo - pravnička. Što vekova više prolazi to o nastavnicima manje znamo, još manje im uzvraćamo da se dokopaju koliko-toliko otmjenog kraja života. A njihovu posvećenost i uznesenost pozivu milenijumima hvale i uzdižu, izgleda, samo zato da ih ne bi po zaslugama platili.

---

¹⁶ "Novosti", dnevni list, 13.09.2000. Slučaj se odnosi na nastavnika OŠ iz Aleksandrovca kojem su uniformisani pripadnici policije upali na čas i ispred učenika ga odveli na informativni razgovor jer su, u prethodnom pretresanju stana pronašli nekoliko plakata Otpora.

¹⁷ Zakoni o: osnovnim i srednjim školama i Pravilnici o disciplinskoj odgovornosti učenika.

¹⁸ Sa roditeljima "uzurpatorima pravde" trebalo bi se baviti Ministarstvo unutrašnjih poslova i pravosuđe.

¹⁹ O jezivoj brutalnosti dovoljno govori i ovaj slučaj - "direktorica više škole pekinškog univerziteta je od strane svojih studenata bila primorana da udara po jednom umivaoniku i pritom uzvikuje:Ja sam zao element. Da bi je ponizili, ošišali su je i bila je udarana po glavi, tako da je iz rana nanesenih udarcem šiktala krv. Bila je primorana da puže po tlu", "Novosti" dnevni list, 16. 04. 2001. Drugi slučaj je iz našeg okruženja gdje je razjareni otac pretukao na času nastavnika u okolini Požege, *Vjesnik*, dnevni list, Zagreb, 21. 5. 2004.

NA KRAJU

Pravo na život razumevamo upravo onako kako i u tekstu stoji, ne samo sa stanovišta golog preživljavanja i prava da se ne bude ubijen nego s pogledom na život koji nije ispod ljudskog dostojanstva. Dostojanstvo je najsigurniji dom ili prag čovekov a ono je, izgleda, proteklih deceniju-dve slomljeno i izbledelo od prevelike zloupotrebe i neračunanja na čovečnost. Ne štedeći bespomoćne i ponižavajući čoveka "veliki", demonstrirajući silu, pokazuju u suštini svoju nemoć, promašenost i krizu vrednosti i morala.

Dostojanstvo je u nama, u načinu na koji živimo i vrednostima kojim se rukovodimo a koje čine ljudski život mogućim. Ne dozvoliti da te neko ponižava, ucenjuje, potcenjuje, laže, preti, zastrašuje u "iščašenom" vremenu i istrnutim vrednostima, bez moralnih uporišta, sve je teže jer se "majstori" za visoke honorare i još više funkcije, uz takozvane nove vrednosti, nepristojno umnožavaju. Možda je, baš stoga savremena vetrometina življenja potvrda i najbolje ogledalo dostojnika, koje život nije porazio i obezoralio. Uostalom, zar je dostojanstvo nešto što se kupuje i čime se trguje ili što se može oduzeti? Može se napadati, ugrožavati ali ne i oteti jer ako je oteto onda takvom čoveku ne treba ni život.

Kad, ne bez razloga strepimo za živote i prava dece i omladine, bojimo se, da bezrazložno zaboravljamo na one (vaspitače, učitelje, nastavnike i profesore) koji su njih, pa i nas, znanjem i ponašanjem obogatili.

Njihovoj ličnoj časti i profesionalnom ponosu posvetili smo ovih nekoliko nemoćnih i možda neuputnih reči. Međutim, skupom imenu onih koji zapanjuju svojim pozivom dugujemo neizmerno više nego što im pozitivnim pravom ili pravdom možemo i hoćemo uzvratiti.

Njihova dostojanstvenost i profesionalna otmenost opire se svakom pravničkom ili zakonskom spoznanju i imenovanju.

LITERATURA

- (1) ĐORĐEVIĆ, J., (1995) Društvena kriza, moralnost i škola, u: *Moralnost i društvena kriza*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
- (2) NEDELJKOVIĆ, M., (1995) Škola kao činilac morala u: *Moralnost i društvena kriza*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
- (3) PLATON (2004) *Odbrana Sokratova*, Dereta, Beograd.
- (4) STOJAKOV, S., (1995) Refleksije društvene krize na sistem moralnih vrednosti u vaspitanju, u: *Moralnost i društvena kriza*, Beograd.
- (5) TADIĆ, LJ., (1996) *Filozofija prava*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- (6) WEBER, M., (1989) *Metodologija društvenih nauka*, Globus, Zagreb.

IN FAVOR OF TEACHERS DIGNITY

The following text is an attempt to pay attention to those who unjustifiably became subjects of various forms of verbal, and not rarely physical violence too. Those people are teachers. Illegal violation of their professional as well as human dignity is present for some time. We are afraid that when we are, not without reasons, worried for lives and rights of pupils, we are forgetting those (teachers, educators, pedagogues, professors) who made them and us, literate.

KEY WORDS: right to life / dignity / teachers / violence